

Wprowadzenie

13/14 tom *Rocznika SNPL* tradycyjnie składa się z kilku części.

Główną część *Rocznika SNPL* stanowią artykuły naukowe opracowane na podstawie referatów wygłoszonych na międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej przez Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy (SNPL) i Polskie Towarzystwo Myśli Politycznej (PTMP) pt. *Rodzinna Europa. Europejska myśl polityczna a wyzwania XXI wieku*, która odbyła się 9–11 kwietnia 2014 roku w Wilnie, a także szereg innych artykułów naukowych przygotowanych przez członków Stowarzyszenia. Biorąc pod uwagę znaczną liczbę wygłoszonych na konferencji referatów, organizatorzy uzgodnili, że część opracowanych na ich podstawie publikacji będzie wydana w *Roczniku SNPL*, pozostałe zaś ukażą się w wydawnictwie zwartym opracowanym przez PTMP. Do publikacji w *Roczniku SNPL* zostały zakwalifikowane artykuły członków Stowarzyszenia, a także szereg innych tekstów powiązanych z problematyką Wileńszczyzny, kwestiami regionalnymi Europy lub prawami mniejszości narodowych.

Wiele artykułów zawartych w niniejszym tomie jest poświęconych problematyce wielokulturowości i polityce oświatowej, ochronie praw człowieka i mniejszości narodowych. Tematyka artykułów w mniejszym lub większym stopniu jest powiązana z wyzwaniami XXI wieku, które stoją przed jednostką (człowiekiem), grupą społeczną (mniejszością narodową) i społeczeństwem (państwem). **Zagrożenia, które wynikają z różnorodnych negatywnych tendencji w naszym zglobalizowanym świecie, wymagają konsolidacji badań nad nimi i wypracowywania odpowiednich mechanizmów ochronnych praw człowieka, społeczności lokalnych i społeczeństw.** Jednym z najważniejszych zagrożeń, które niesie globalizacja jest marginalizacja jednostki, przekształcanie się człowieka z podmiotu przemian w przedmiot oddziaływania, na który są ukierunkowane różnorodne mechanizmy ponadnarodowych korporacji i potężnych instytucji państwowych. Profesor Zygmunt Bauman podkreśla¹, że globalizują się na potęgę i w zawrotnym tempie finanse i kapitały inwestycyjne, obrót towarowy,

¹ Zygmunt Bauman, *Szanse etyki w zglobalizowanym świecie*, przekł. Jacek Koniczny, Wydawnictwo: Znak, 2007.

obieg informacji, szmugiel narkotyków, mafie, terroryzm. Władzę nad człowiekiem zdobywają korporacje, które monopolizują rynek usług i towarów. Nie zaczęła się natomiast na dobre globalizacja pozytywna, czyli globalizacja kontroli społecznej, prawodawstwa, sądownictwa, a przede wszystkim zasad etycznych, jakie wszystkiemu temu winny nadać cel i kierunek.

Wśród zamieszczonych w tomie artykułów naukowych problemom wielokulturowości oraz ochronie mniejszości narodowych (w szerszym lub węższym zakresie) poświęcone są publikacje prof. Zbigniewa Kurcza „Odnajdywanie myśli europejskiej w mniejszościowych i regionalnych kontekstach”, prof. Marii Kalczyńskiej „Czy wielokulturowość bogactwem Europy? Na przykładzie relacji społecznych polsko (kresowo)-śląsko-niemieckich”, Tomasza Snarskiego „Unia Europejska wobec wielokulturowości a ochrona praw językowych Polaków na Litwie”, dr Ireny Mikłaszewicz „Stereotypizacja Polaków na Litwie a jej konsekwencje. Z zagadnień stereotypów etnicznych”. W artykule **Zbigniewa Kurcza** mamy szereg wątków dotyczących filozoficznego, politologicznego i nawet geograficznego postrzegania przestrzeni europejskiej jako pewnej całości, która jednak składa się z szeregu elementów. Z. Kurcz we wstępie do swego artykułu pisze: „Dla przedstawicieli nauk społecznych w rozprawianiu o Europie prymat mają religia, kultura i polityka, a nawiązanie do geografii fizycznej czy paleografii posiada jakieś znaczenie jedynie przy wprowadzeniu do tematu, choć nomen omen – podziały fizycznogeograficzne znajdują w części swoje odzwierciedlenie w podziałach kulturowych, religijnych i geopolitycznych, które w myśleniu i opisie Europy były pierwsze.” Autor przedstawia projekt europejski w przekroju historycznym ze szczególnym uwzględnieniem spraw regionów i mniejszości narodowych. Artykuł ten jest wielowątkową refleksją o pewnych współczesnych tendencjach rozwoju europejskiej myśli politycznej, opartych na tradycyjnych fundamentach filozoficznych. Tekst **Marii Kalczyńskiej** o badaniach nad problematyką wielokulturowości, która ma już obszerne ugruntowanie naukowe, jest jak najbardziej aktualny, choć niektórzy uważają, że model wielokulturowych społeczeństw nie sprawdza się w praktyce. Autorka przedstawia pozytywne strony wielokulturowości, opierając się na badaniach tej problematyki na Śląsku Opolskim i tezie J. Nikitorowicza, że dobrym zacznem stała się dzisiaj świadoma edukacja ku wartościom wspólnego życia mniejszości i większości na wie-

lokulturowym obszarze. Z drugiej strony musimy podkreślić, że we współczesnym zglobalizowanym świecie zaniechania na tej płaszczyźnie doprowadzają do eskalacji napięć, a nawet lokalnych lub regionalnych konfliktów zbrojnych, zwłaszcza jeżeli te konflikty są podsycane przez radykalizm religijny, skrajny nacjonalizm i są w mniej lub bardziej jawny sposób popierane przez inne państwa. Takimi przykładami są działania radykalnego ruchu tak zwanego Państwa Islamskiego w Syrii i Iraku lub w mniejszym zakresie, konflikt na południowo-wschodniej Ukrainie. Artykuł **Tomasza Snarskiego** poświęcony jest europejskim standardom oraz litewskim regulacjom prawnym dotyczącym używania języka państwowego i języków mniejszości narodowych na Litwie. Artykuł podejmuje próbę wyprowadzenia zasady ochrony wielokulturowości przez Unię Europejską i jej państwa członkowskie w kontekście rozwoju ochrony praw fundamentalnych. W artykule ukazano podstawy prawne i aksjologiczne ochrony wielokulturowości przez prawo Unii Europejskiej oraz zwrócono uwagę na szczególną rolę Parlamentu Europejskiego w zakresie ochrony praw obywateli Unii Europejskiej. Autor pokazuje też istniejący rozdzźwięk pomiędzy standardami europejskimi w dziedzinie ochrony praw mniejszości narodowych a ich realizacją na Litwie. Artykuł **Ireny Mikłaszewicz** jest swego rodzaju kontynuacją jej wcześniejszych publikacji. Autorka podkreśla, że nadal w społeczeństwie litewskim Polska i Polacy postrzegani są stereotypowo. Nawet badania naukowe dotyczące różnych aspektów historii Polaków na Litwie, jak przyznają niektórzy litewscy badacze, najczęściej prowadzone były przez pryzmat etnicznych interesów litewskiej większości. Przeprowadzone badania empiryczne pokazują, że następuje pewna zmiana tej tendencji. Według autorki napawa to nadzieją, że bezstronne spojrzenie na problemy Polaków na Litwie, ich tożsamość i aspiracje kulturowe zostanie przeniesione z dyskursu naukowego na płaszczyznę społeczną i polityczną, co niewątpliwie ułatwiłoby porozumienie między litewską większością a polską mniejszością.

Publikacje dr Ireny Fedorowicz, dra hab. Zdzisława Gębołysia przybliżają nam sylwetki „lirnika Wileńszczyzny” i zasłużonego dla kultury bibliotekarza. **Irena Fedorowicz** w artykule „O Władysławie Syrokomli w kontekście jego nieznanych listów” analizuje treść dzieł wierszy niepublikowanych i faktycznie nieznanych listów Władysława Syrokomli (Ludwika Kondratowicza). Wprowadzenie do obiegu nau-

kowego tych listów nie tylko pozwala lepiej poznać poetę, jego otoczenie i przyjaciół, ale też jest interesującym źródłem wiedzy o tym okresie na Wileńszczyźnie. **Zdzisław Gębołyś** w swoim artykule „Paul Ladewig – życie i dzieło bibliotekarza” przybliżył czytelnikowi sylwetkę wybitnego działacza kultury, który potrafił docenić przeszłość chronioną przez biblioteki, umiał, a właściwie starał się w swoich publikacjach myśleć o terażniejszości, o rozwiązywaniu bieżących spraw bibliotekarskich, starał się też spoglądać w przyszłość, zgadując, co czeka biblioteki w nadchodzącym czasie.

Problematyką wileńską są przepojone artykuły dr hab. Henryki Ilgiewicz i dr Walentyny Krupowies. W publikacji **Henryki Ilgiewicz** „Szkola Nauk Politycznych przy Instytucie Naukowo-Badawczym Europy Wschodniej w Wilnie (1930–1939)” przedstawiono proces zakładania i funkcjonowania Szkoły Nauk Politycznych, która służyła formowaniu się ówczesnej elity i nie tylko na Wileńszczyźnie. Wpływ na to miała kadra wybitnych naukowców, którzy byli wizytówką tej szkoły. Wśród nich można wymienić profesorów USB: Cezarię Baudouin de Courtenay Ehrenkreutzową, Stefana Ehrenkreutza, Stefana Glasera, Iwo Jaworskiego, Henryka Łowmiańskiego, Mariana Zdziechowskiego, Wacława Komarnickiego i wielu innych. II wojna światowa zakończyła istnienie tej uczelni, a los wielu jej wychowanków i pedagogów był tragiczny. Szereg osób z grona pedagogicznego tej szkoły po wojnie znalazło zatrudnienie we Wrocławiu i innych placówkach naukowych nowej Polski. Interesującą opcję spojrzenia na więź z przeszłością zaprezentowała **Walentyna Krupowies** w artykule „Krajobraz mentalny miasta (Na podstawie wspomnień wilnian)”. Już we wstępie autorka podkreśla, że współczesny dyskurs humanistyczny różnicuje przestrzeń i miejsce, gdzie przestrzeń jest uniwersalna i abstrakcyjna, natomiast miejsce uznaje się za nasycone znaczeniami, i co niemiłej ważne, doświadczeniem egzystencjalnym, w tym również zmysłowym, cielesnym. Dzięki temu Wilno może się ujawnić w dwu odsłonach: jako miejska przestrzeń kulturowa oraz miejsce życia codziennego. I to świat codzienności dwudziestolecia międzywojennego w dużym stopniu kształtuje krajobraz mentalny miasta. Badaczka na podstawie szeregu tekstów mieszkańców przedwojennego Wilna próbuje utrwalić pewne ulotne cechy miasta, które odeszło. Jak podkreśla autorka, analizowane teksty wilnian są swoistą symbiozą indywidualnej pamięci, pamięci kulturowej, zbiorowych wyobrażeń oraz rzeczywistości historycznej dwudzie-

stolecia międzywojennego. Wytwarzają one zindywidualizowane, własne miejsca, które można uznać za mentalny krajobraz Wilna. Temat artykułu jest szczególnie aktualny, gdyż odchodzą od nas ci, którzy z autopsji pamiętają *krajobraz mentalny Miasta*, a jego ślady są zacierane przez Czas.

Sprawy oświaty mniejszości narodowych na Litwie zostały nawiątywane w artykułach dr Elżbiety Kuzborskiej oraz dr Krystyny Moroz-Łapin i dra Mirosława Szejbaka.

Elżbieta Kuzborska w artykule „Reforma oświaty mniejszości narodowych na Litwie w 2011 r. w świetle międzynarodowych standardów ochrony“ na problem regulacji oświaty mniejszości narodowych spojrziała przez pryzmat europejskich unormowań prawnych i współczesnych standardów międzynarodowych. Ten artykuł (w swojej warstwie prawniczej) współgra z publikacją T. Snarskiego. Analizując cele i zadania reformy oświaty mniejszości narodowych, autorka przytacza argumenty zarówno jej stronników, jak i oponentów. E. Kuzborska podkreśla, że prawo międzynarodowe nie precyzuje jednoznacznie obowiązków państwa zmierzających do zapewnienia mniejszościom narodowym określonych standardów w dziedzinie nauczania w języku narodowym, a tylko nawołuje do przestrzegania pewnych norm i zasad demokratycznych. Podsumowując swoje rozważania, badaczka konkluduje, że reforma oświaty mniejszości narodowych na Litwie została przeprowadzona bez odpowiednich przygotowań (dotyczących podręczników, przygotowania pedagogów etc.), dostosowania programów nauczania, uwzględnienia potrzeby wprowadzenia odpowiedniego okresu przejściowego oraz bez zgody samych zainteresowanych. Artykuł **Krystyny Moroz-Łapin i Mirosława Szejbaka** „Meandry litewskiej polityki oświatowej w szkolnictwie mniejszości narodowych” (w odróżnieniu od publikacji E. Kuzborskiej) jest oparty na analizie praktycznych skutków litewskiej reformy oświatowej z roku 2011. Autorzy, zachowując ciągłość swoich badań, dokonali oceny porównawczej wyników w szkołach polskich przed reformą i po niej, a także porównali osiągnięcia uczniów tych szkół z osiągnięciami uczniów szkół litewskich, które znajdują się w tych samych miejscowościach. Reforma oświatowa na Litwie negatywnie wpłynęła na osiągnięcia młodzieży ze szkół z polskim językiem nauczania. Przykładem mogą być wyniki ujednoliconego egzaminu z języka litewskiego. Wskazują one, że nierówne warunki

startowe dla uczniów szkół polskich i innych mniejszości narodowych negatywnie wpłynęły na ogólne wyniki na maturze. Zdaniem autorów wyniki przeprowadzonych badań dobitnie wskazują, że wprowadzone zmiany są niedostatecznie przemyślane i nawet dyskryminujące.

Dwa teksty w *Roczniku* nawiązują do twórczości Czesława Miłosza oraz jej odbioru przez współczesnego czytelnika. Profesor **Tadeusz Sucharski** w artykule „Litewska publicystyka Michała Kryspina Pawlikowskiego i eseistyka Czesława Miłosza, czyli jak (nie)pisać o relacjach polsko-litewskich” konfrontuje losy tych bohaterów oraz ich poglądy na sprawy polsko-litewskie. Analizując ich poglądy, autor próbuje dokonać rekonstrukcji przekonań obu twórców poprzez ocenę i sprecyzowanie znaczenia rzeczownika „Litwin” i przymiotnika „litewski” ujawniającego się w ich pismach. Podsumowując swoje badania, T. Sucharski konstatuje, że sylwetki i poglądy tych dwóch twórców personifikują dwa podstawowe nurty w polskiej myśli politycznej, dotyczącej poglądów na stosunki polsko-litewskie w dwudziestoleciu międzywojennym.

Artykuł dr **Barbary Dwilewicz** „Miłosz czytany po litewsku” dotyczy przekładów utworów Czesława Miłosza na język litewski. Autorka na podstawie wybranych tekstów poetyckich Cz. Miłosza zamieszczonych w polsko-litewskim zbiorze „Poezje wybrane” (po litewsku „Rinkiniai eilėraščiai”) dokonuje analizy poszczególnych aspektów litewskiej wersji przekładu. Na ogół, jak podkreśla badaczka, są to dobre przekłady oddające klimat oryginału, zachowujące rytm, ekspresję poetycką wiersza. Jednak nie wszyscy tłumacze i nie zawsze potrafili dokładnie przekazać myśl i ducha poezji Cz. Miłosza. B. Dwilewicz na przykładzie wybranych wierszy zwraca uwagę na nieścisłości tłumaczenia, albowiem nawet niewielka zmiana wprowadzona do tekstu przekładu może pociągać za sobą/sugerować odmienną jego interpretację, ograniczając przy tym możliwość odczytania intencji przyświecających autorowi wiersza.

Dr **Katarzyna Miksza** w artykule „Interes państwa a prawo do nazwiska w świetle prawa międzynarodowego i unijnego” porusza problem imienia i nazwiska osoby oraz ich ochrony prawnej przez prawo narodowe, międzynarodowe, unijne. Autorka podkreśla, że „Regulacje dotyczące nazwisk mają dwojaki charakter: po części należą do sfery prywatnoprawnej, po części zaś do publicznoprawnej”. Jak stwierdza K. Miksza, celem artykułu jest przedstawienie standardów międzynarodowych wpływających na regulacje krajowe w zakresie nazwisk i tym

samym ograniczających ingerencję państwa w nazwisko osoby. Artykuł został oparty na badaniach przeprowadzonych podczas przygotowywania rozprawy doktorskiej pt. „Nazwisko w prawie prywatnym międzynarodowym”.

Problematyka regionalna naszej części Europy jest reprezentowana przez artykuły prof. Zdzisława J. Winnickiego „Ideologia państwowa Republiki Białoruś” oraz dr Renaty Runiewicz-Jasińskiej „«Miękkie bezpieczeństwo» w Regionie Morza Bałtyckiego”. Opracowanie **Zdzisława J. Winnickiego** dotyczy współczesnej białoruskiej *polityki historycznej*, a także jej odniesienia do stosunków z Polską i miejscową polskością. Autor przedstawia periodyzację etapów kształtowania białoruskiej świadomości narodowej na przełomie XIX–XX wieku. Państwowa polityka historyczna na Białorusi jest narzędziem kształtowania współczesnego społeczeństwa białoruskiego. Autor podkreśla, że „Ideologia państwowa Republiki Białoruś» to projekt mający w założeniu (w zamysle jego głównego autora – A. Łukaszenki) skonsolidowanie społeczeństwa Białorusi wokół systemu współczesnego ustroju państwa i jego celów, oddzielenie od „szkodliwych wpływów” Zachodu i jednocześnie maksymalne zbliżenie z „wschodniosłowiańskim” sąsiadem – Rosją. To również akcja mająca na celu zdezawuowanie w opinii publicznej działań tych kręgów opozycji, które stawiają przed społecznością dzisiejszej Białorusi propozycję budowy społeczeństwa obywatelskiego w kształcie zbliżonym do tego, jaki realizowany jest od ponad 20 lat w Polsce, na Litwie, Węgrzech i w Czechach”. Z. J. Winnicki analizuje nie tylko teoretyczne zagadnienia tej ideologii, ale też praktyczne jej wdrażanie. Artykuł **Renaty Runiewicz-Jasińskiej** „«Miękkie bezpieczeństwo» w Regionie Morza Bałtyckiego” dotyczy współpracy regionalnej w basenie Morza Bałtyckiego w takich dziedzinach, jak ekologia, ekonomia, rozwój cywilizacyjno-technologiczny i kwestie społeczne, a także przy rozwiązywaniu problemów związanych z przestępczością zorganizowaną lub łamaniem praw człowieka. Autorka dokonała analizy szeregu wskaźników, które pozwalają określić nie tylko poziom rozwoju cywilizacyjnego państw tego regionu, istniejące zagrożenia, ale też perspektywy współpracy dwu- i wielostronnej.

Artykuł prof. **Romualda Brazisa** „Osoba i rodzina, mniejszość i większość, naród i ludzkość: spojrzenie okiem fizyka na wyzwania XXI wieku” jest próbą egzystencjalnego spojrzenia na współczesną

rzeczywistość i na te zagrożenia, które ona niesie. Autor przez swoje doświadczenia życiowe próbuje weryfikować pewne prawdy i stereotypy, które nas otaczają.

W drugiej tradycyjnej części tomu *Rocznika* mamy Kronikę SNPL (informacje o konferencjach, których współorganizatorem był SNPL, protokoły walnego zebrania sprawozdawczo-wyborczego z dnia 24 kwietnia 2014 roku (z braku kworum było nieprawomocne) i 8 maja 2014 roku, Regulaminy, aktualną listę członków SNPL za rok 2014, biogram nowego członka SNPL).

Biorąc pod uwagę wyzwania i zagrożenia, z którymi się stykamy we współczesnym zglobalizowanym świecie, konieczny jest ich stały monitoring i prowadzenie systematycznych badań wykorzystujących potencjał nauk społecznych i humanistycznych. Podjęta przez Autorów tego tomu *Rocznika SNPL* problematyka oraz ich refleksje na temat istniejących zagrożeń dla człowieka w zglobalizowanym świecie jest dobrą podstawą do dyskusji o jego prawach i swobodach, prawach mniejszości narodowych, problemach wielokulturowości i tożsamości narodowej.

Zarząd SNPL oraz Rada Naukowa *Rocznika SNPL* będą wdzięczni za każdą uwagę Czytelnika, twórczą i krytyczną ocenę merytoryczną, jak i formalno-graficzną tego tomu. Uwagi i propozycje można przesyłać na adres Zarządu SNPL – snpl-zg <snpl-zg@googlegroups.com>.

Serdecznie zapraszam do interesującej lektury.

Henryk Malewski